

KOPP
MÁRIA
ÉV | 2022

KOPP MÁRIA PÁLYÁZAT

TUDOMÁNYOS DÍJ

3. helyezett

Oroszi Borbála

„Szent és boldog magyar családok építése”

Csatlakozás történetek, identitás narratívák –
a Magyar Schönstatt Mozgalom vallásantropológiai vizsgálata

Tudományos pályamunkám doktori kutatásom egyik kiemelten fontos aspektusára kívánja ráirányítani a figyelmet. A tanulmány alapját adó kutatómunka során feltártam egy kortárs vallási megújulási mozgalom, vagyis a Magyar Schönstatt Mozgalom identitáskonstitutív mechanizmusait. Azonosítottam, értelmeztem és leírtam, hogy milyen identitásaspektusokat figyelhetünk meg a Magyar Schönstatt Mozgalom közösségében, hogyan adaptálják a tagok a nemzetközi mozgalom struktúra-, norma- és értékrendszerét saját mindennapjaikba, továbbá mely főbb jellegzetességek mentén hozzák létre a szimbólumok értelmezési kereteit. Jelen dolgozat – a terjedelmi korlátok miatt – a fent felsorolt elemek közül csupán egy eddig kevésbé hangsúlyozott, ám annál fontosabb mozzanatot kíván részletesebben a tudományos közösség elé tárni. Céloom, hogy ismertessem azt a folyamatot, amely során a Mozgalom tagjai által forgalmazott csatlakozás történetek és a Mozgalom központjáról szóló elbeszélések megformálásán keresztül létrehozzák a közösséghez tartozás élményét, vagyis megalapozzák a közös schönstatti identitást.

A vizsgálat során meghatározott kutatási kérdéseket hagyományos primer alapkutatásra alapozva válaszoltam meg. A kutatás első szakaszában megkezdtem az adatok összegyűjtését, amelyhez egy több mint száz kérdésből álló online-önkitöltős¹ kérdőívet (Babbie 2003.; Belli 2010.; Hornyacsek 2014.; Lietz 2009.) használtam, amelyet egy alkalommal – 2021. augusztusában – kérdeztem le. Ezt a kitöltési módot kutatástechnikai mérlegelések

után választottam ki, és minden lehetséges hátránya ellenére (Molnár 2010:68) ebben a kutatásban a vizsgált közösség aktív közreműködésének köszönhetően jól működött, így végül százhuszonegy fő választott a kérdésekre. A kérdőívek adatainak elemzéséből kiderült, hogy a Mozgalom bázisát adó alappopulációra jellemző, hogy a közösséghez többnyire – arányos nemi eloszlásban – olyan férfiak és nők csatlakoznak, akik ren-

¹A kérdőívet a www.online-kerdoiv.com professzionális kérdőív készítő honlap felületén készítettem el.

delkeznek bizonyos társadalmi státusszal, többnyire házasság és családjuk van, valamint erős a katolikus valláshoz fűződő kapcsolatuk. A deduktív ívű kutatómunka következő lépése a narratív interjúk (Anderson-Kirkpatrick 2016.; Bögre 2020.; Kovács 2011.; Mitev 2006.; Szilcz 2018.) felvétele volt, amelyhez a mintavétel két lépésből valósult meg. Egyrészt a kérdőívet kitöltő közösségi tagoknak lehetőségük volt a kérdéssor végén nyilatkozni, szeretnének-e részt venni egy interjú vizsgálatban, másrészt az előzetes eredmények alapján kirajzolódott tendenciákat követve (úgy, mint életkor, nem, státusz, lakhely és csatlakozás dátuma) külön figyelmet fordítottam arra, hogy az interjúban résztvevő közösségi tagok reprezentálják a kérdőívre válaszolók alapsokaságát. Továbbá, szem előtt tartottam, hogy új nézőpont körvonalazódik a tudástermelésben, amely szerint már nem a hierarchikus – a kutató és a kutatott alany közötti – viszony dominál, hanem az ágenseket kutatóként és kutatói asszisztensként, vagyis a kutatást tudásával segítő résztvevőként azonosítjuk. Az alkalmazott antropológia egyik tudományos megközelítése szerint a tudós nem egyedül azonosítja a problémát, kutatja azt és adja át a tudást a társadalomnak, hanem a végtermék a kutatásban résztvevőkkel együttműködve (Norström 2020), a bizalmon és az elkötelezettségen alapuló interakciók (knowledge co-production) során jön létre a kutatók és a résztvevők között (Mejia-Villa, Alfaro-Tanco 2017). A kvalitatív vizsgálatot segítő huszonhat elbeszélő interjú helyzetét elemezve

tehát elmondhatjuk, hogy sikerült a bizalmi légkör megteremtése, és a válaszadók minden esetben könnyen belehelyezkedtek az élettörténetükön keresztül a schönstatti kontextusba és nem csupán 'sztorizgattak' (Kovács 2007.b:376.) az interjúk során. Így az empirikus anyag összegyűjtését követően, az első benyomások alapján egy komplex, strukturált, küldetéstudattal rendelkező, aktív és élő közösség képe bontakozott ki, ahol közösségi tagok identitása heterogén, többszörösen összetett identitás, amelynek meghatározó motívumai a vallási identitás, a nemzeti identitás, a csoport identitás és a nemi identitás is. Ezt figyelembe véve jelen tanulmány az elvégzett kvalitatív és kvantitatív kutatás részeredményein keresztül a következőkben felsorolt kérdésekre kíván választ adni:

I. Hogyan lehet pozícionálni a vizsgált közösséget a többi, Magyarországon működő római katolikus vallási megújulási mozgalomhoz képest?

II. Milyen jellegzetességei miatt válik vonzóvá a tagok számára a Schönstatt Mozgalom?

III. Milyen motivációs mechanizmusok állnak a Mozgalomhoz csatlakozás háttérében?

Céлом volt, hogy az antropológia, a szociológia és a kommunikációtudomány kutatómódszertani eszközeinek használatával (résztvevő megfigyelés, narratív interjúk és kérdőíves kutatás segítségével) olyan vizsgált anyagot készítsek el, amely elemzésével választ adhatok a kutatás során megfogalmazott kérdésekre.

I. KERESZTÉNY VALLÁSI MEGÚJULÁSI MOZGALMAK

Az újító vallási mozgalmak a történelem minden korszakában formáltak a hithez, a formális vallási keretekhez és a hétköznapi vallási élethez való viszonyt (Csordas 2007.; Gooren 2012.; Ponzetti 2014.; Milovanovi 2021). Ezek a megújító törekvések vagy utat találtak a hivatalos egyházi kereteken belül – így sikeresen megreformálták azt belülről –, vagy olyan ellenállásba ütköztek, amelyek hatására a mozgalmak elhaltak, az alapítók a hivatalos kereteken kívül új közösséget hoztak létre, illetve új egyházat építettek (Havasi 2018: 108). Fontos megkülönböztetni az új vallási mozgalmakat a vallási megújulási mozgalmaktól, hiszen míg

az első kategóriába sorolható csoportok leváltak az Egyháztól, addig a vallási megújulási mozgalmak az anyaegházuk által nyújtott kereteken belül működnek. Az általam vizsgált Schönstatt Mozgalom világviszonylatban szemlélve az egyik első volt a vallási megújulási mozgalmak között, hiszen a németországi alapítású Mozgalom 1914-ben alapította Joseph Kentenich palottinus szerzetes atya.

A huszadik század során a Római Katolikus Egyház keretein belül számos vallási megújulási mozgalom jött létre, mind külföldön, mind belföldön. Ezek megjelenését magyarázzák töb-

bek között az identitáskereséssel, az individualizmus kudarcával, az erkölcsi elbizonytalanodással, a pluralizmussal, a nagyobb kísérleti kedvvel (út-kereséssel) a vallási életben, illetve a közösségihiány élményének és a magány enyhítésére tett kísérlettel (Havasi 2018:107.) is. A megújulási mozgalmak megpróbálnak megoldást nyújtani egy-egy konkrét kihívásra, felhívják a figyelmet az esetleges hiányosságokra azáltal, hogy a katolikus tanításból kiindulva kiemelnek, központivá tesznek egy-egy gondolatot, értéket, és ennek segítségével ráirányítják a figyelmet arra, majd kidolgozzák a probléma esetleges megoldását. A Magyar Katolikus Lexikon lelkiségi mozgalmakként definiálja az olyan csoportokat, amelyek a fennálló korszak adottságaihoz alkalmazkodva célul tűzték ki, hogy segítsék, támogassák az Egyházat küldetésének minél hatékonyabb teljesítésében (MKL 1999). Az egyháziasság új stílusát képviselik azzal, hogy hirdetik a testvériséget Krisztusban, új hierarchikus viszonyt alakítanak ki a klérus és a laikusok között, küldetéstudatuk van, evangelizálnak és céljuk a világ szolgálata (Havasi 2018:125.), szolgálat a világban, miközben erős közösségtudattal rendelkeznek (Illyés 2008).

A társadalomtudományi kutatások hagyományosan a szekularizációs elmélettel magyarázzák az újonnan létrehozott kisközösségek számának folyamatos növekedését. Tomka szerint a szekularizált világban az egyének elveszítik a vallással való kapcsolatukat, és a hitközösségekhez való csatlakozásuk a spirituális utáni vágyakozás kényszerére adott kompenzáció (1996:163). Kutatásomban – többek között – arra keresem a választ, hogy mi történik akkor, ha az egyén hű marad a Katolikus Egyházhoz, megmarad annak vallásos tanításával való kapcsolata, elfogadja azt, és erre alapozva szervezi életét, mégis a hétköznapijában nem látja úgy, hogy ebben a formában az Egyház tanítása képes választ adni a mindennapi élethelyzetekben kialakult kihívásokra, problémákra? Mi történik akkor, ha az egyén nem az Egyházon kívül, hanem elsősorban azon belül keres, és adott esetben talál kompenzációt? A Katolikus Egyházon belül működő vallási megújulási mozgalmak képesek-e választ adni az egyének jelenkori kérdéseire, így megtartva őket a hivatalos egyházi életben belül?

I. Magyarországi római katolikus megújulási mozgalmak

A Magyarországon működő megújulási mozgalmak célja hasonló – az egyház első megújítása és a vallásos hit elmélyítése –, ám ezt különböző megközelítésből kiindulva képzelik el. Az első ilyen hazai mozgalom a Regnum Marianum Katolikus Közösség (1902), amelynek célja az ifjúság nevelése, a hitoktatás és a modern ifjúsági munka megteremtése volt. (Havasi 2018:121). A Regnum Marianum lelkiségét teljes valójában azonban – saját bevallásuk szerint – nem tudják megfogalmazni, mert a lelkiség megfogalmazhatatlan isteni adomány (Regnum 2022). Ezzel szemben a Schönstatti közösség hitvallása jól körülhatárolható, hiszen célja, hogy támogassa a házasságban és a családban élőket, továbbá közösséget és lelki továbbképzést nyújtson külön fiúknak, lányoknak, nőknek, férfiaknak, papoknak, nővéreknek, betegeknek (Schönstatt 2022).

A Regnum közösség alapítását a Bokor mozgalom létrehozása követte 1945-ben. A mozgalom egyik alapítója Bulányi György piarista szerzetestanár volt (Máté-Tóth 2010). Sajátos piramidális felépítése következtében hatékonyan működtek a mozgalom csoportjai a rendszerváltás előtt, habár viszonyuk konfliktusos volt mind az állammal, mind az Egyházzal. Hasonlóságot mutat a Schönstatt Mozgalommal az a tény, hogy van egy karizmatikus vezető, akinek tanítása irányt mutat a tagok számára, ám míg Bulányit számos kritika érte és megkérdőjelezték tanainak teológiai igazságát, addig a Schönstattot alapító Kentenich atya Egyházon belüli munkája sikeres és gyümölcsöző volt, a Mozgalom napjainkban világszinten növekszik az anyaegyház testén belül. A következő 1961-ben meghonosított mozgalom a Fokolaré volt, amely az egységet és az egyetemes testvériséget tűzte zászlójára, és az evangéliumi szeretetet állítja középpontba (Fokolaré 2022). Egy életstílus, amely a keresztény tanokból indul ki, de figyelembe veszi a különböző kultúrák sokféleségét és értékeit, ezért a szervezet nem csak a nagy keresztény vallások tagjaiból, hanem sokszor a nem vallásos meggyőződésű emberekből is áll (Havasi 2018:123). A Schönstatt közösség ezzel szemben kifejezetten a Római Katolikus Egyház tagjait szólítja meg, ragaszkodik annak hagyományaihoz, és csupán ritkán csatlakoznak

a mozgalomhoz más vallásból származó – vagy nem hívő – emberek.

A Magyar Katolikus Karizmatikus Mozgalom (1976) célja, hogy életszentségre törekedjenek, és ehhez a Szentlélek erejét kérik (MKKM 2022). Központi értékeik közé tartozik az evangelizációs tevékenység és a szentlélek ajándékainak a megélése. A Schönstatt Mozgalom tagjai szintén az életszentségre törekednek, de ehhez úgy látják, hogy Szűz Mária a kulcs, hiszen ő mutat utat Jézushoz és Istenhez. Továbbá, a közösség központi értékei közé inkább a vallásos életet végigkísérő szentségek állnak, ezenfelül küldetésük közé tartozik, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a házasság szentsége is van olyan fontos, mint az oltárszentsége vagy az egyházi rendé.

A következő a spanyol 1952-ben alapított Házasság Hétvége Mozgalom, melynek 1985-ben alapították meg magyarországi csoportját. A csoport célja, hogy a keresztény értékeken alapuló tanítása segítse a házastársakat abban, hogy kapcsolatuk megújuljon, továbbá segíti a papokat és a szerzeteseket,

hogy önmagukkal és a közösségükkel minél jobb viszonyt alakítsanak ki. A Schönstatt Mozgalom szintén küldetésének tartja a házastársak kapcsolatának ápolását, de közben a családot, mint egységet kezeli. Míg a Házasság Hétvége mozgalom eredetileg nem biztosított gyermekfelügyeleti lehetőséget a tanítások idejére, így csak a házaspár utazott el a hétvégi programra, addig a Schönstatt Mozgalom alapját a családnapiak adják, amely során egy héten át az egész család részt vesz egy „nyaraláson” a Balaton közelségében található Óbudaváron.

A fentiek tekintetében elmondhatjuk, hogy a Schönstatt Mozgalom képes kitűnni a mozgalmak színes palettáján. Egyedi szemléletmódja, amely a családokat, a közösséget, a lelki egészséget, a házasság szentségét, Szűz Máriát és a szeretet-szövetséget együttesen állítja középpontba, jól megkülönböztethetővé teszi a többi közösségtől.

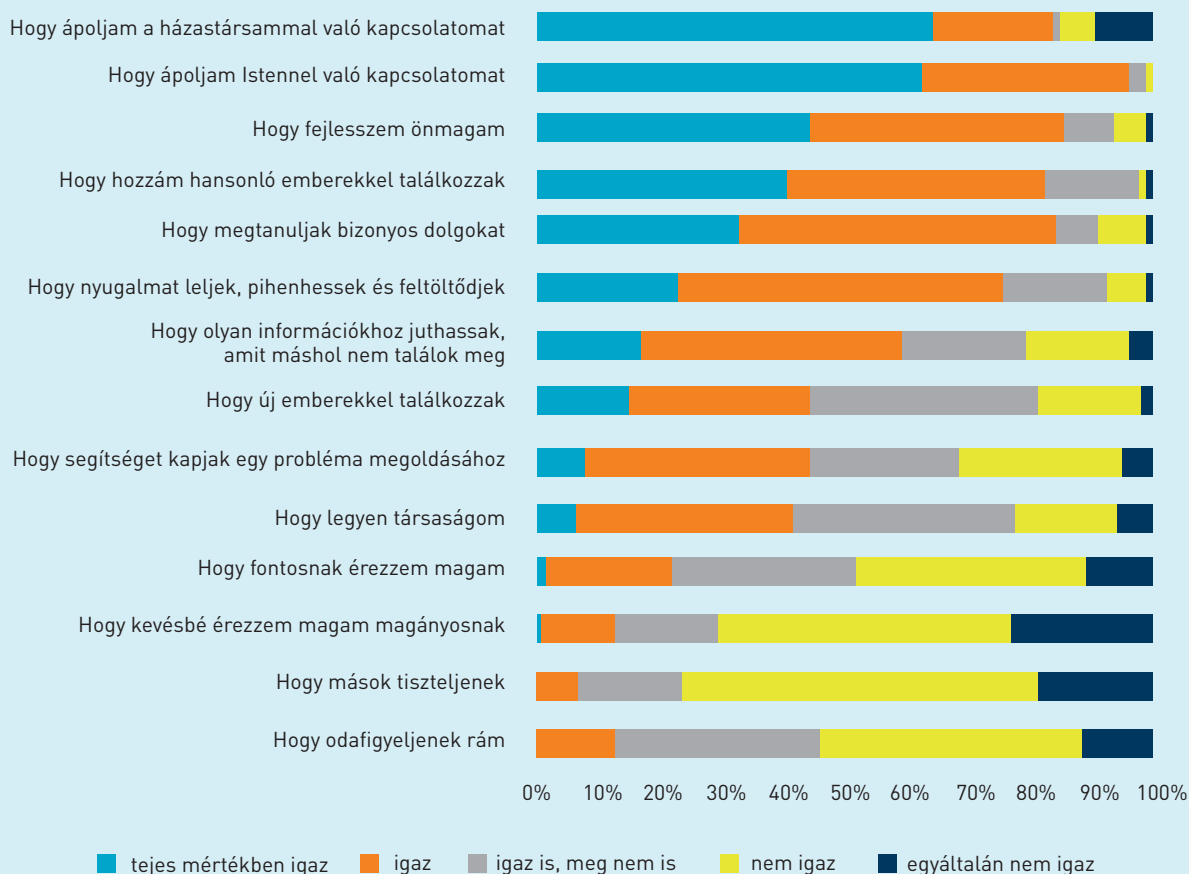
II. EGYÉNI INTEGRÁCIÓS ELBESZÉLÉSEK ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA

A narratív interjúk három fő részre oszthatóak: az első a főnarratíva, a második a narratív utánakérdezés és a harmadik az interjú lezárása, a levezető szakasz. A főnarratíva első cselekménye a legtöbb esetben a közösséghez való csatlakozás története volt, majd a második szakaszban az elbeszélő számára kiemelt jelentőséggel bíró elemeket mutatta be a Schönstatt Mozgalomnak. Az interjúkban elhangzott kvalitatív állítások kiegészítették a kérdőíves adatgyűjtés során kapott kvantitatív adatokat. A kérdőíves vizsgálat adataiból megtudhatjuk, hogy miért csatlakozott valaki a Mozgalomhoz, konkrétan mit várt tőle, míg az elbeszélő csatlakozás történeteiből fény derült a csatlakozást megelőző életállapotra és a betagozódás folyamatát is feltárták. A következőkben azonosítom és leírom a különféle indíttatásból bekövetkezett folyamatok legjellemzőbb típusait.

1. CSATLAKOZÁS TÖRTÉNETÉNEK NARRATÍV VIZSGÁLATA

A kérdőíves vizsgálat során az egyik első kérdéskörben a közösséghez való csatlakozás okait tártam fel. Ennek keretében két válaszkategória emelkedett ki, az előre megadott lehetőségek közül (1. ábra). Az első legnépszerűbb csatlakozási cél a házastársal való kapcsolat (64,7%), a második az Istennel való viszony ápolása (62,8%) volt. Emellett népszerű csatlakozási ok volt, hogy „nyugalmat leljek, pihenhessek és feltöltődjek”, ezt a válaszadók több mint fele (52,5%) tartotta különösen is fontosnak, majd ezt követte az, hogy megtanuljak bizonyos dolgokat (52,1%). Vagyis a tagok olyan csoportot kerestek, ahol kapcsolatuk épülhet Istennel és a házastársukkal, miközben lelkileg, fizikailag kipihenik magukat, feltöltődnek és új dolgokat tanulnak önmagukról, házastársukról és Istenről.

Kérlek, jelöld, hogy milyen okból csatlakoztál a közösséghez

A következőkben vizsgáljuk meg részletesebben, hogy az egyes elbeszélők elmondása szerint milyen

élethelyzetek vezettek oda, hogy kialakult bennük az igény egy családbarát közösség megtalálásához.

1.1. Válasz az új élethelyzetek kihívásaira

Az első ilyen belépési indíték, hogy az elbeszélő életében bekövetkezett egy olyan változás, amelynek következtében úgy érezte, hogy szüksége van egy csoportra, közösségre, amely támogatja és akár átsegíti ezen az új állapoton, továbbá az otthonosság érzését adja. Ilyen ok lehet például egy költözés, amely során a korábban megszokott életvilág elhagyásával bizonytalan, új és ismeretlen környezetbe kerül a házaspár.

„Elköltözünk a munkahely váltás miatt (...) oda-kerültünk kettesbe, senkit nem ismertünk (...) egyik

ismerős házaspár eljött hozzánk, és talán akkor jöttek haza Óbudavárról, akkor voltak először ott, és annyit mondtak, hogy oda el kell menni. Mondták, hogy délelőtt lesznek előadások, gondoltuk, hát jó, és elmentünk. Sok fiatal család volt, két előadó házaspár és az otthonosság fogott meg. Olyan otthon érzetük magunkat és olyan élő volt, ez volt az első benyomásom, hogy ez egy élő dolog.”²

Ahogy az elbeszélésből kiderül, a hasonló korosztályból érkező családok társasága megnyerő volt az elbeszélőnek, továbbá számos esetben hangsúlyos volt, hogy a Mozgalom központjának lokális elhe-

²Férfi, 46-55 éves

lyezkedése lényeges vonzerő a (kisgyermekes) családok számára.

„Amikor munka miatt elköltöztünk, kerestünk házas csoportot, és ott találkoztunk először schönstatti párral. (...) Nekem nagy segítséget jelentett, hogy eljutottunk Óbudavárra (...), és kaptunk egy közösséget gyakorlatilag. Mert itt azért itthon, így lógtunk a levegőben. A férjem volt a plébániai közösség tagja, de a pici gyerekek miatt nem tudtam menni. (...) Így nekünk a közösséget jelentette Schönstatt.”³

A közösségre találás fontosságát hangsúlyozta az elbeszélő, továbbá, hogy házaspárként lehetőségük volt itt közös lelkiélményeket szerezni. Mások számára is alapélmény volt, hogy találtak egy olyan csoportot, amelyben a házastársak nem külön-külön, hanem egy közös egységként jelenhettek meg és fejlődhettek.

„Egymás után születtek a gyerekek, és nem volt szerencsés külön lelki élményeket gyűjteni (...) jártunk közösségekbe, de nem találtuk meg igazán a helyünket (...) aztán elköltöztünk, és többször légüres tér jött létre és nem volt hova menni (...) jó barátaink által kerültünk bele a Schönstattba. Először egy helyi kiscsoportba jártunk, ebben régi motorosok voltak, mi voltunk az újak (...) és utána nyáron mentünk el először Óbudavárra, először kápolna-ünnepre és (...) aztán elmentünk a családnapokra, egyrészt nagyon jó előadások voltak, másrészt megérintett az esték légköre (...) ott valami varázslat jött létre, vajon mi van ott este, hogy egy abszolút bizalmi légkör jön létre, ahol meg merek szólalni idegenek előtt és elmesélem a bizalmas dolgaimat.”⁴

Többen számoltak be arról, hogy mielőtt még lehetőségük lett volna a nyári családnapokon részt venni, év közben a környezetükben élő schönstatti házaspárok által alkotott csoport tagjai lettek, ami által megismerkedtek a schönstatti tanítással, és vonzóvá vált számukra az, ahogyan az adott házaspár, család él. Ezeken az alkalmakon – mind a kisközösségi, mind az óbudavári családnapokon – interakciók olyan sorozata jött létre, amely hatására az egyén elkezdte az adott csoport tagjaként azonosítani magát és így a közösségre találás élménye meghatározó aspektusa lett az identitásának.

1.2. Nagycsaládos értékközösség

A Mozgalomhoz való csatlakozást több esetben az motiválta, hogy a családokba megszületett gyermekek száma miatt már a házaspárok nem tudtak az igényeiknek megfelelő hitéletet élni, hiszen egy-egy lelkigyakorlatos hétvége meglátogatása miatt nem szerettek volna napokon át távol lenni gyermekeiktől.

„Mi azért mentünk a Schönstatt Mozgalomba, mert ott volt gyermekvigyázás, ugye ott volt a három kisgyerek, és nem is tudtuk, de nem is akartuk őket senkire ott hagyni (...) nekünk ez evidencia volt, hogy a család együtt megy mindenhol, és nem akartunk mozgalmi árvákat (...) ezért olyan lelkigyakorlatot kerestük magunknak, ahova a gyermekeinket is vihetjük. Akkor még ez nem volt annyira nagy divat.”⁵

A Mozgalom magyarországi terjedésének első időszakában – a 90-es évek elején – még nem volt széles körben elterjedt gyakorlat, hogy gyermekfelügyeletet biztosítsanak a lelkigyakorlatok ideje alatt. A Magyar Schönstatti Családmozgalom újszerű felfogásával, ami alapján egy egységként tekintett a keresztyén családokra, figyelembe vette azok alapvető igényeit és a lelki megújulás lehetősége mellett alkalmat teremtett a közös nyaralásra és élmények gyűjtésére, hiánypótló tevékenységet folytatott a rendszerváltás után újjáéledő Egyházban.

„Az ifjúsági életben aktív fiatalokként házasodtunk össze. (...) Három gyermekünk volt már, éltük a magunk életét, és (...) ebben a kisgyermekes családi létben éltünk, (...) amikor ajánlották nekünk, hogy kipróbálhatnánk Óbudavárt.”⁶

A Mozgalom által Családnapoknak nevezett összejöveteleken 15 család egy héten részt vesz egy egy héten át tartó lelkigyakorlaton. Az olyan keresztyén értékeket valló fiatal házaspárok számára, akik a gyermekvállalás előtt aktív ifjúsági életet éltek, kifejezetten vonzó, hogy már családként is részesei legyenek egy vallásos közösségnek. Mindemellett a Családnapok során az egész család részesül a schönstatti lelkiségből, hiszen minden reggel szentmisével indítják a napot, ahol a családok

³Nő, 46-55 éves

⁴Nő, 1-18 éves

⁵Nő, 46-55 éves

⁶Férfi, 46-55 éves

együtt vannak jelen, gyermekek és szülők közösen vesznek részt a szertartáson. Ezután a szülők délelőttönként előadásokat hallgatnak, eközben a gyermekekre szervezett foglalkozások keretében gyermekfelügyelők vigyáznak. Ez az alapstruktúra vonzó volt számos keresztény nagycsalád számára, így kialakult egy minta, miszerint a Schönstatt Mozgalomhoz csatlakozó családok sok gyermekkel látogatják a Családnapokat.

„Már volt jó pár gyerekünk és egy barátunk mondta, hogy akinek ennyi gyereke van, annak Óbudaváron a helye. Ott van a Schönstatt Mozgalom, és minket személyesen hívott el, hogy gyertek el, mert nagyon jól fogják magukat érezni a gyerekek is és mi is. (...) Minden nagyon egyszerű volt és nagyon szimpatikus hely volt Óbudavár, kicsi, nyugodt falu. (...) És a találkozás évről évre, mindig másik házaspárokkal és nagyon értékes emberekkel és a rengeteg gyerekkel, akkor nekünk már volt három gyerekünk, és nagyon szimpatikus volt, hogy mindenkinek nagyon sok gyereke volt.”⁷

A közös érték- és normarendszer fontosságát hangsúlyozták azok, akik számára a csatlakozáskor vonzó volt, hogy olyan emberekkel nyílik lehetőségük megismerkedni, akik számára szintén központi érték a házasság intézménye és a vallásos élet.

„Mi úgy csöppentünk bele, hogy családnapokra mentünk el, nagyon nehéz időszakunk volt, három kisgyermekkel voltunk és ez olyan nagy segítség volt és elindított minket egy úton, mankókat és kapaszkodókat mutatott (...) Olyanokkal találkoztunk, akiknek fontos, hogy együtt maradjon egy házaspár. (...) Közös értékrend az, hogy kitartunk egymás mellett (...) hogy fontos legyen a lelkiélet, az ima, a beszélgetések.”⁸

A csoportidentitásának meghatározó eleme, hogy a közösség tagjainak egyéni identitásában kulcs szerepe van a vallási aspektusnak és központi helyet foglal el a család szeretete. Ebből kifolyólag evidenciának tekintik, hogy azokkal az emberekkel, akikkel az óbudavári vagy schönstatti összejöveleken találkoznak, hasonló értékrendet tudhatnak magukénak, amelyek alapjait a Katolikus Egyház és

a Schönstatt Mozgalom tanítása jelöli ki. A csoport által létrehozott és reflektált valóságkonstrukció egyik meghatározó eleme, hogy a közös fogalomtár, nyelvi kifejező készlet és a világnézeti azonosság dimenziójából kiindulva folynak a schönstatti emberek által indított diskurzusok, így akár előzetes, mélyebb ismeretség nélkül is, könnyen egymásra hangolódnak a tagok.

„Aztán elköltöztünk, és nagyon vágytunk olyan közegre, ami a mi értékeinknek megfelelne, és akkor hívtak el bennünket Óbudavárra. Amikor először ott voltunk, ez a légkör nagyon megfogott, mindenki teljesen elfogadóan, akkora szeretettel és nyitottsággal voltunk egymás felé, hogy ilyet még korábban nem tapasztaltam.”⁹

A Schönstatt Mozgalom egyik erőssége, az emberi kapcsolatokban és a nyitottságban rejlik. Azok a tagok, akik nem a Családmozgalomhoz, hanem az Ifjúsági Mozgalom alcsoporthoz tartoznak, szintén megerősítik, hogy a közös keresztény norma és az értékközösség meghatározó élmény volt a csatlakozásának pillanatában.

„Az a nyitottság, ami fogadott nagyon lenyűgözött (...) egyforma értékrendű fiatalokkal találkozni és kapcsolatot építeni (...) a Schönstatt nekem egyfajta otthont jelent. Akárhányszor megyek, mindig megerősödök a hitemben. Én Schönstatton keresztül találtam igazán Istenre”¹⁰

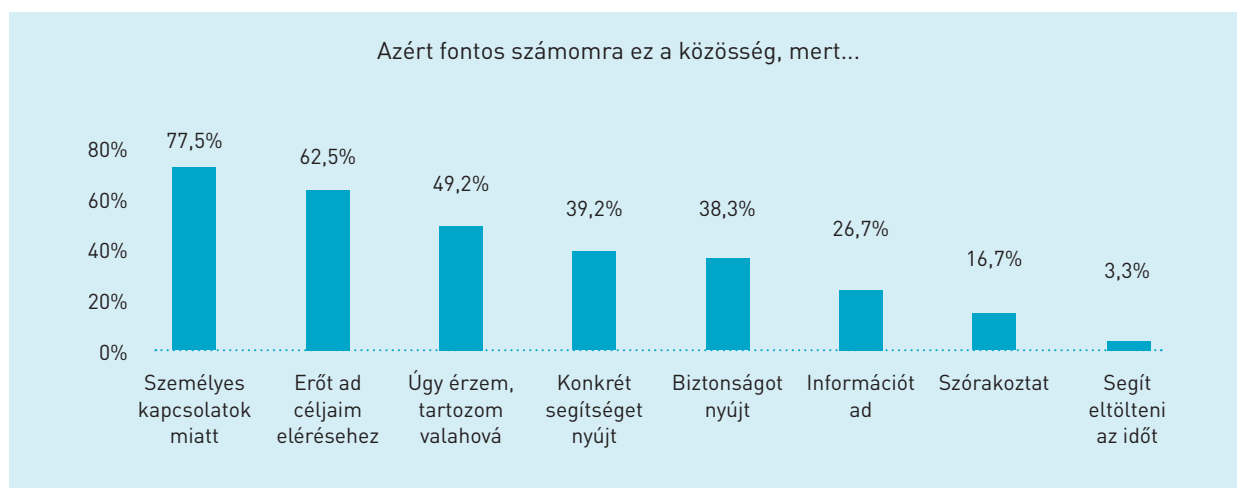
A fenti állítást a kérdőíves vizsgálat is megerősíti (2. ábra), hiszen a közösségi tagok hangsúlyozták annak döntő szerepét, hogy a Mozgalomban való megmaradásukat nagyban meghatározta az, hogy ott találkozhatnak hasonló gondolkodású emberekkel, így értékes emberi kapcsolatokra tehetnek szert (77,5%). Továbbá az itt megismert schönstatti tanítás megerősítheti őket céljaik elérésében (62,5%) és az összetartozás élményén keresztül (49,2%) megélhetik a közösséghez tartozás hétköznapi gyakorlatát. Egyéni identitásuk megerősítésének része, hogy a Mozgalomban résztvevőket megismerve találkozhatnak olyan tagokkal, akiknek szintén fontos a hit, a családi értékek, sőt a nagycsaládos élet sem idegen számukra.

⁷Férfi, 56-65 éves

⁸Nő, 36-45 éves

⁹Nő, 46-55 éves

¹⁰Nő, 1-18 éves

A Mozgalom egy olyan biztonságos közeget teremt, ahol bátran elmondhatják, hogy milyen családi, párkapcsolati, egyéni kihívásokkal néznek szembe, és segítséget is kaphatnak – akár az előadók tanításából, akár a tagok közötti személyes tapasztalatcsere révén – ezek hatékony kezelésére, megoldására.

„De óhatatlanul, ha az embernek ilyen nagy családja van, akkor nem tud egy kétgyerekes családdal barátkozni, úgyhogy nekünk ilyen nagy családossal az ismerőseink. Ez a jó a Schönstattban, hogy ott a gyerekek is nagyon jól érzik magukat. A családnapokról soha nem akarnak hazajönni.”¹¹

A házastársak által gyakran forgalmazott mester-narratíva egyik fontos eleme, hogy nem csupán ők egyénileg és társukkal közösen találják meg könnyen a csoportban a helyüket, hanem gyermekeik is képesek a közösségbe betagozódni.

1.3. Több, mint vasárnapi kereszténység

Ahogyan a kérdőíves kutatás is feltárta, a tagoknak már a csatlakozás előtt is belső igényük volt az Istennel való kapcsolat elmélyítése, így olyan közösséget kerestek, ahol a családi élet és a lelki egészség is kulcsfontosságú.

„Alapvető az, hogy az ember elmegy vasárnap templomba, de ha közösséghez nem tartozik, nekünk az egy kicsit kevés volt (...) három kicsi gyerekkel, kicsit elszigetelődve éreztük magunkat az aktív ifjúsági élet után (...) vágytunk közösségre.”¹²

Ahogy az interjúrésztvevőből láthatjuk, a narrátor megfogalmazta, hogy a megváltozott körülmények ellenére – házastársával a családi státuszuk átalakulása után is – szeretnék megtalálni az útjukat ahhoz, hogy a mély vallásos élet iránti igényeiknek megfelelő módon élhessenek. Erre adott választ az egyházi kereteken belül működő Schönstatt Mozgalom, amely újító szemléletével megtartotta az útjukat kereső híveket az anyaegyház adta lehetőségekben.

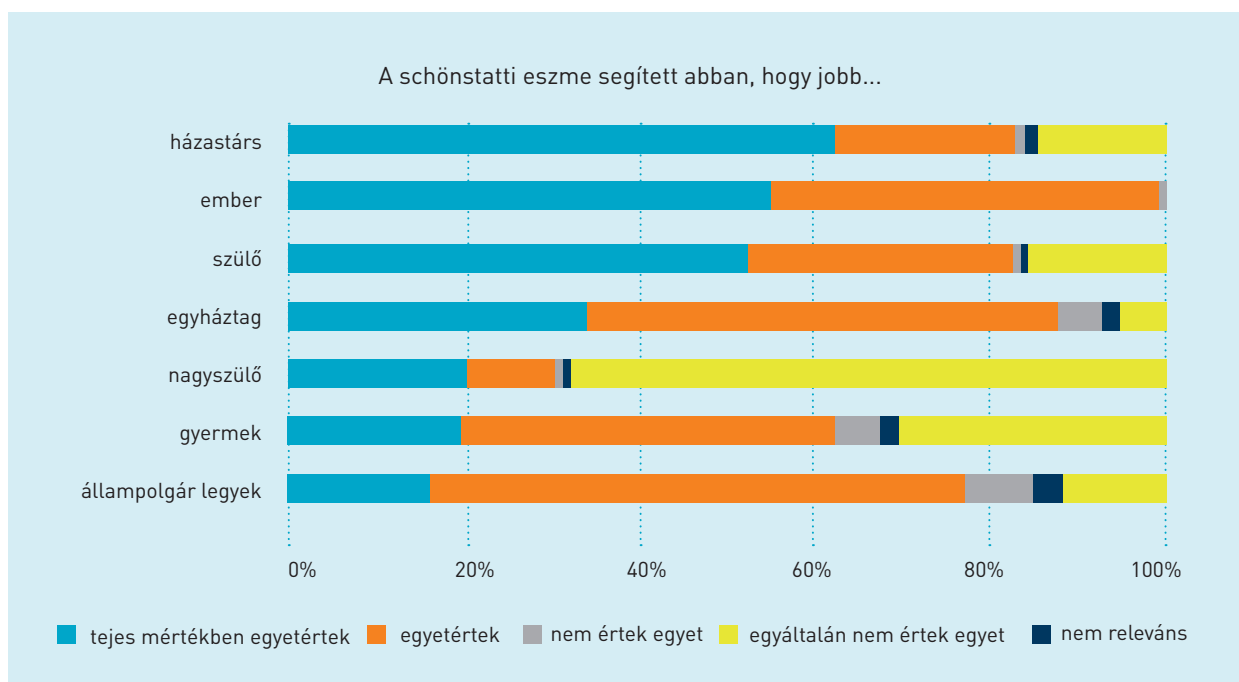
„Ahhoz, hogy valaki valóban megtudja valósítani a keresztény életformát, nem elegendő egy vasárnapi szentmise (...) hanem szükséges egy állandó forrás, nekünk ez a Schönstatt. Itt olyan családokkal vagyunk közösségbe, akiknek ugyanaz a célja, időről időre találkozunk, töltökezzünk, aztán mindenki megy vissza a lakhelyére, ahol ezt továbbadja (...) már azzal is, hogyha csak hitelesen éli a hétköznapjait.”¹³

A kérdőívet kitöltők is egyetértettek abban, hogy a schönstatti tanítás az élet minden területére gyakorlati útmutatást ad, és úgy látták, hogy a közösségben elhangzott tanítások és a megismert új gondolatok hatására képesek voltak jobb emberré, állampolgárrá, egyháztaggá, de legfőképpen jobb házastárssá válni (3. ábra). Tekintve a magyarországi működés fő célját, hogy erős családokat és házasságokat építsenek, ez mindenképpen figyelemreméltó.

¹¹Nő, 46-55 éves

¹²Férfi, 46-55 éves

¹³Nő, 36-45 éves

1.4. A 'beleszületett' státusz

A jelenlegi tagok kétharmada a belépése előtt ismerőstől, barátától hallott először a közösségről, ám mindemellett még a kérdőíves vizsgálat megmutatta, hogy a kitöltők ötöde a válaszlehetőségek közül a „beleszületett” kategóriát választotta. Ez azt jelenti, hogy a válaszadók egy része megszületésétől kezdve tag, hiszen szülei döntésének hatására gyermekkorától ő is rendszeresen részt vett a közösség családi és ifjúsági összejövetelein.

„Én beleszülettem a Schönstattba. A szüleim egy évvel a születésem előtt csatlakoztak a Schönstathoz, így már a születésem óta jártak családnapokra, és mindig nagyon élveztem. Hasonló családok voltak, mindenhol sok gyerek volt. Ezt teljesen természetesnek vettem.”¹⁴

Ők az első magyar schönstatti generáció gyermekei, akik identitásával olyannyira összeforr a közösséghez tartozás élménye, hogy a Schönstatt Mozgalom értékein és gyakorlatain keresztül élik meg hitüket a mindennapokban is. Továbbá számos beszámoló bizonyítja, hogy ezeknek a fiatal felnőtteknek fontos, hogy saját jogukon is elismert tagok legyenek, nem csak egy örökségként tekintenek schönstattos létükre, hanem aktívan formálják a Mozgalom jelenét és jövőjét.

¹⁴Nő, 26-35 éves

¹⁵Férfi, 19-25 éves

„Beleszülettem a schönstatti létbe. Aztán megtaláltam azt a jelentőséget is, ami nekem személyesen ad. És felnőttként beletettem a magam munkáját (...) most ott tartunk, hogy már nem csak azért tartanak engem schönstattinak, mert a nagyszüleim és a szüleim azok, hanem a saját jogomon is, kvázi kiharcoltam magamnak.”¹⁵

Összességében a csatlakozási folyamat négy fő típusát azonosítottam az empirikus anyag elemzése után. Az első, amikor a közösségi tag valamilyen megváltozott külső környezeti hatás miatt keres új közösséget magának; a második, amikor az egyén saját életén belül olyan fordulóponthoz ér, hogy a korábbi gyakorlat fenntartása már nem kívánt vagy nem megoldható; a harmadik, amikor egy adott állapot elérése érdekében keres támogatást és (érték)közösséget; majd a negyedik, amikor már a szocializációjának részeként sajátítja el a közösséghez tartozás élményét. Minden esetben megfigyelhető volt egy olyan elbeszéléstörténet, amely kulcsélmény volt az egyén számára, és olyan erősen hatott rá, hogy identitásformáló tényezővé vált. Ez pedig sok esetben a Mozgalom Balaton-felvidéken található központjához kapcsolódott.

2. AZ ÓBUDAVÁR NARRATÍVA VIZSGÁLATA

A narratív interjúk három fő részre oszthatóak: a Mozgalom magyar alapítóinak hála a közösség országos központja az ország egyik legkisebb települése, a Veszprém megyében található Óbudavár lett. A vizsgált közösség tagjai számára

2.1. Óbudavár, mint lokális központ

A kisgyermekes családok számára külön öröm, hogy a Balaton partjának közelségében tölthetnek el egy nyári lelkigyakorlatos hetet, de maga Óbudavár természetes és épített környezete is meghatározza az erről beszámoló narratívákat.

„Mint a mesében: néhány ház, egy templom, látszik a Balaton egy kicsit, ott vagyunk a Balaton-felvidéken, gyönyörű természeti környezetben, akácerdők, szőlőföldek, gyönyörű. Gyönyörűen szépen művelt szőlők, hétvégi házak, présházak, nagy hatalmas rét, kilátó, igazán olyan érzése van az embernek, hogy egy kicsit olyan, mint hogyha ott járnánk az első emberpárral a Paradicsomban [nevet]. Óbudaváron van ez a különleges légkör, az isteni jelenlétnek a légköre, (...) és Óbudaváron érezni, hogy az imának ereje van jelen. Nagyon különleges hely Óbudavár, és nagyon szent, nagyon áldott és nagyon értékes. Napközben sokszor gondolkodom rá.”¹⁶ Többen nyilatkoztak úgy, hogy Isten fizikai közelségét jobban megélik ebben a környezetben. A csoporttagok identitásának része, hogy a lelkiesség központja mindannyiuk számára jelent valami olyat, amit csak a Schönstatthoz csatlakozott emberek élnek meg.

„Nagyon szeretek odajárni, mert annyira gyönyörű ott a táj, és érezni a Jóistennek a közelségét. Annyira szép az akácpalota, odabeülök és végig gondolom a dolgaimat. Óbudavárnak van egy annyira különleges atmoszférája, nem tudok más ilyen helyet mondani.”¹⁷

A helyhez való viszony mindenki által elfogadott közös reprezentációja, és az erről szóló diskurzusok adják a csoport egyik legmarkánsabb összetartozás és „odatartozás” élményét.

„Óbudavár az egy csodahely, mind a fekvése ott

elementáris erővel bír a falu lokális-fizikai adottságából adódó légkör megtapasztalása, vannak olyanok, akik zarándokhelynek tartják, de sokaknak a község neve összeforr a schönstatti lelkiség jelentésével.

a Balaton-felvidéken, mind ahogy kivan találva az egész, más mozgalmakhoz képest (...) más közösségben otthon kell hagynod a gyerekeket és úgy tudsz elmenni, itt meg ugye a család együtt tud lenni ez óriási különbség (...) délelőtt a házaspár töltekezik, de a délután a családé. Ez nagyon fontos, óriási jól el van találva ez is hozzátartozik Óbudavárhoz. Szerintem Óbudavár fogalom a schönstattosok fejében.”¹⁸

És ahogy növekszik a közösség, egyrészt a település látképén is nyomot hagy, hiszen egy ilyen országos mozgalom épített környezete és infrastrukturális igénye is jelentős, másrészt egyre ismertebb országszerte, ezért évente több ezer ember zarándokol el a kis faluba, hogy megismerje az ott működő vallási megújulási mozgalom tanítását.

2.2. Óbudavár, mint lelki központ

A helyről szóló narratívák egy másik azonosítható formája, amikor Óbudavár leírását az ott megélt lelki élményekből, megtapasztalásokból kiindulva alkotják meg. Ebben megjelenik egy személyes meglátás, amely azt hangsúlyozza, hogy az egyénnek ez egy találkozási pont – mind lelkileg, mind fizikailag – másokkal, majd az elbeszélő kiter arra, hogy azon túl, hogy családtagjai is átérzik a máriás légkörből adódó oldott hangulatot, kiemeli még, hogy személyes kötődéséből következően ez a schönstatti Mária ábrázolás áll hozzá a legközelebb, így ez jelentős befolyással bír az egyén által ott megélt élményre.

„Óbudavár az egy ilyen lelki otthon, olyan, mint egy kegyhely, ahol úgy érzem, hogy mindig lehet találkozni a Szűzanyával és más jó fej emberekkel. Mindig oldott a légkör, befogadó, elfogadó, szeretetteljes és vidám. A gyerekek is rögtön feloldódnak (...)

¹⁶Férfi, 56-65 éves

¹⁷Nő, 1-18 éves

¹⁸Férfi, 36-45 éves

a Szűzanya által van egy oldott légkör, ahol jó lenni. És ha beülök a kápolnába, rögtön otthon érzem magam. Máshol is vannak Szűzanya képek, meg Szűzanya kegyhelyek (...) de Óbudaváron érzem azt, hogy mintha a Szűzanya egészen ismerne engem, mivel, hogy már gyermekkorom óta oda járok és (...) mindent tud rólam, ott érzem ezt igazán.”¹⁹

A közösségi tagok büszkék rá, hogy a magyarországi központban átélt Schönstatt élmény mások számára is jelentőségteljesek, sikerült a Németországból kiinduló Mozgalom olyan eszenciáját létrehozni hazánkban, amely a külföldről idelátogatók elmondása szerint is alátámasztja a magyar résztvevők helyi kapcsolatos alapélményét.

„A svájci nővér is azt mondta, hogy a legesszenciálisabban Óbudaváron tapasztalta meg a Schönstattot, azt mondta, hogy Pure Schönstatt. Tiszta Schönstatt.”²⁰

Ahogy a csatlakozás narratívában is azonosítottuk a csoportidentitás egyik konstruáló erejét – a csoport nyitottságáról, az abban kialakult őszinte légkörről szóló beszámolókat –, úgy ez a diszkurzív elem szintén domináns volt mások megnyilvánulásaiban is, ám az itt következő esetben ez az elbeszélés a találkozás lokális pontjához kötődve, arra reflektálva jött létre.

„Óbudaváron sokkal nyitottabban, elfogadóbban, nem annyira mereven, tehát más volt az, hogy mindenki úgy fogadott bennünket, mintha mindig ismertük volna egymást (...) megszólítottuk egymást, beszélgettünk, míg itt a plébániai közösségben együtt ülünk a templomban, kimegyünk, mindenki megy a maga útján, hogyha valakivel próbálunk egy kicsit megismerkedni, olyan furán néz rá, hogy mit akarok, vagy miért szólítom meg, ez volt az egyik nagy különbség.”²¹

Azzal, hogy a közösségi tagok fizikailag ellátogatnak a Mozgalom központjába és belépnek annak miliőjébe, egy olyan életvilágban mozognak, amelyben az otthonosság, ismerősség érzetét élik meg, és a csoportban bejáratott vallásos fogalomkészle-

ten keresztül megnyilvánulva hoznak létre közös jelentéseket. Egymás elfogadása és támogatása alapértéke a közösségnek. A közös tudástermelés ebből a pozícióból indul, hiszen pusztán egy ilyen bizalmi légkörben lehetséges a tapasztalatok és a kétségek felvállalása és megosztása.

Végül pedig megfigyelhető, hogy az Óbudavárról szóló elbeszélések egyik típusa szinte egybeforr a schönstatti lelkiiséget leíró elbeszélésekkel. Amikor a helyről szóló narratívákat létrehozzák, olyan, mintha a helyen keresztül áttételesen magáról a Mozgalom lelkiiségéről, tanításáról alkotnának képet az elbeszélők, azáltal, hogy még ha akaratlanul is, de felcserélhetővé teszik a két megnevezést.

„Nekem Óbudavár két dolgot jelent. Egyrészt a mélyebb találkozást a Jóistennel, elidőzést a Jóistennel (...), a Jóistenhez való közelebb kerülést, másrészt a házastársamhoz való közelebb kerülést. Sétálunk kézen fogva, mint a jegyesek (...), a közösség többi tagjának is nagyon örülök, az hab a tortán, de az első, én azért mentem oda mert láttam, (...) hogy a házasságnak mindig frissnek kell lennie, azt mindig kell gondozni.”²²

Összességében elmondható, hogy az Óbudavár narratíva elemzéséből képet kaphattunk az elbeszélők objektív és szubjektív világáról, hiszen egyrészt megelevenedett előttünk egy konkrét falu képe, miközben az interjúrészletek olvasásával és elemzésével megtudhattuk azt is, hogy az egyén milyen jelentéseket forgalmaz a helyi kapcsolatban.

Továbbá tanulmányozhattuk, hogy a csatlakozás folyamata és az első óbudavári látogatás élménye szorosan összefonódva, logikai kapcsolatot alkotva figyelhetőek meg a narratívák vizsgálata során. Vagyis, nincs minden esetben jól körülhatárolható, tisztán elválasztható „csatlakozás” vagy „Óbudavár” narratíva, ezek sokszor komplementer módon, egymásból kiindulva és egymást kiegészítve jönnek létre.

¹⁹Nő, 26-35 éves

²⁰Férfi, 56-65 éves

²¹Nő, 66-75 éves

²²Férfi, 56-65 éves

Összefoglalás

A tanulmányomban először a Magyar Schönstatt Mozgalom vallási mozgalmak között elfoglalt pozícióját tisztáztam, amely érvelés alapján a közösséget a római katolikus vallási megújulási mozgalmak kategóriájába soroltam be, hiszen a Mozgalom egyik axiómája a Római Katolikus Egyház belső megújítása, míg ezzel szemben a vallási megújítási mozgalmak leválnak anyaegyházukról és különálló csoportot alakítanak. Tisztáztam, hogy a vizsgált közösség a karizmatikus személy köré épülő import mozgalmak sorába tartozik, amely az egyik első ilyen típusú alapítás volt a világon, valamint, hogy az összes római katolikus szerzetesrendtől megkülönbözteti az a tény, hogy a korábbi egyházi gyakorlattól eltérően a családokat önálló egységként beemelte a rendi hierarchiába.

Ezt követően az empirikus anyag elemzése után megállapítottam, hogy a csatlakozást minden esetben megelőzte egy kihívásokkal teli élethelyzet, amelynek megoldásához a tag a csatlakozást követően a Mozgalom elméleti- és gyakorlati útmutatását megismerve támogatást kap. Fontos kiemelni, hogy a tagok alapvetően erős vallási identitással rendelkeztek már a belépés előtt is, így csatlakozásuk egyik kimondott célja egy olyan közösség megtalálása, amelyben elmélyültebb vallásos hit megélésére kapnak lehetőséget. A Mozgalom azoknak kínál kompenzációt, akik hűek akarnak maradni az egyház tanításához, mégis a hétköznapijaikban további válaszokat keresnek az élet jelenkori kihívásaira, problémáira. Utat mutat egy Egyházon belüli megújult élet felé és így megelőzi a hívek Egyházon kívüli útkeresését. A Schönstatt Mozgalom erőssége ebben az útmutatásban és annak gyakorlatiasságában

rejlük. Hiszen a schönstatti tanítás nem csupán a vallásos élet elméleti aspektusát hangsúlyozza, hanem egyedi módon olyan, a hétköznapiakban is megvalósítható gyakorlatokat kínál, amelyek valós választ adnak a tagok mindennapi szükségleteire. Amiben még többet nyújtott a Schönstatt Mozgalom, mint a többi vallási megújulási közösség, hogy a működési struktúrájából adódóan vonzó volt azoknak, akik a mélyebb hitéletet házastársukkal együtt szeretnék volna megélni, miközben gyermekeiket sem hagyják „mozgalmi árvákként” felnőni. A Schönstatt Mozgalom egy egységként tekint a keresztény családokra, együtt kínálja nekik a lelki megújulás lehetőségét, miközben alkalmuk van közös pihenésre is, így úttörő tevékenységet folytatott a Katolikus Egyházban, mindeközben pedig ráirányította a figyelmet a katolikus családokon belül rejlő potenciálra.

A világnézeti azonosság, az értékközösség, a jellegzetes fogalomtár és az unikális nyelvi kifejező-készlet meghatározza és kijelöli a csoporttagok által forgalmazott diskurzusok témáját, és irányt ad azok értelmezéséhez. Megfigyelhető például, hogy a tagok a Mozgalom központjáról fogalmazott elbeszéléseken keresztül hogyan építik fel a csoporthoz tartozás élményét, miközben a közös schönstatti tudáskészlet elsajátítása kiemeli az egyént a hétköznapi hívők sorából, és a közösséghez tartozás intenzív élményét nyújtja. Következésképpen a kutatómunka során az empirikus anyag elemzésével világossá vált, hogy a Mozgalom tagjaira a csatlakozáskor jellemző római katolikus-hívő öazonosság idővel átalakul egy, az élet minden területét meghatározó schönstatti-identitássá.

Felhasznált irodalom

- Anderson C.; Kirkpatrick S. (2016). Narrative interviewing. *International Journal of Clinical Pharmacy* volume 38. pp. 631–634.
- Babbie E. (2003). A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó. Budapest.
- Belli G. (2010). Bridging the researcher-practitioner gap: Views from different fields. In: *Data and context in statistics education: Towards an evidence-based society. Proceedings of the Eighth international conference on teaching statistics* (ed. C Reading), ICOTS8, July 2010. Letöltés: 2022.01.19. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.205.1151&rep=rep1&type=pdf>

- Bögre Zs. (2020). Az identitás két történelmi modellje és a narratív identitás. In: A.Gergely András –Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor – Kovács Éva – Paksi Veronika (Szerk.) Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Timea tiszteletére. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság. pp.241-255.
- Csordas T.J. (2007). Global religion and the re-enchantment of the world: The case of the Catholic Charismatic Renewal. *Anthropological Theory*. Volume: 7. Issue: 3. pp.295-314.
- Fokoláre Mozgalom (2022). A közösség hivatalos honlapja: <https://www.fokolare.hu/magunkrol> - letöltve: 2022.01.04.
- Gooren H. (2012). The Catholic Charismatic Renewal in Latin America. *The Journal of the Society for Pentecostal Studies*. Volume 34. Issue 2 pp.185–207.
- Havasi V. (2018). Keresztény új vallási és vallási mozgalmak Magyarországon 1945-től napjainkig. *Egyháztörténeti Szemle* XIX/4. 106- 128.pp.
- Házashétvége (2022) A közösség hivatalos honlapja: <https://hazashetvege.hu/> Letöltve: 2022.01.04.
- Hornyacsek J. (2014). A tudományos kutatás elméletet és módszertana. Nemzeti Köszolgálati Egyetem. Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar. Budapest.
- Illyés Sz. J. (2008). Új Katolikus Mozgalmak Magyarországon. Egy Mozgalmelmélet Gyakorlata. Doktori disszertáció. Bécsi Egyetem. Bécs.
- Kamarás I. (1994). Bensőséges bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon. Országos Központ Intézet. 1994.
- Kovács É. (2007a). Interjú módszerek és technikák. In: KOVÁCS Éva. (szerk.), *Közösségtanulmány: Módszertani jegyzet*. (pp.269-277). Néprajzi Múzeum. PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi tanszék.
- Kovács É. (2007b). Narratív biográfiai elemzés. In: KOVÁCS Éva. (szerk.), *Közösségtanulmány: Módszertani jegyzet*. (pp.373-396). Néprajzi Múzeum. PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi tanszék.
- Kovács É. (2011). A narratív módszertanok politikája. Forrás. 2011/7-8.sz. pp.3-20.
- Lietz P. (2009). Research into questionnaire design: A summary of the literature. *International Journal of Market Research*, 52(2). 249–272.pp.
- Máté-Tóth A. (2010). Bulányi provokatív öröksége. *Egyházforum*. 4/5. pp.26-30.
- MKKM (2022). A Magyar Katolikus Karizmatikus Mozgalom hivatalos honlapja: <http://mkkm.hu/tartalom/tortenet> - Letöltve: 2022.01.04.
- Magyar Katolikus Lexikon (2021). Lelkiségi mozgalmak. Letöltve: 2021.12.21. <http://lexikon.katolikus.hu/L/lelki%C3%A9gi%20mozgalmak.html>
- Magyar Schönstatti Mozgalom (2022). A közösség hivatalos honlapja: <https://www.schoenstatt.hu/mit-jelent-schonstatt> – letöltve: 2022. január 04.
- Milovanovi A.D. (2021). “Hidden Religious Landscapes”: Religious Minorities and Religious Renewal Movements in the Borderlands of the Serbian and Romanian Banat. *Balkanica* 2021 Issue: 52. pp.193-212.
- Mitev A. Z. (2006). Végtelen történet: A narratív elemzés alkalmazhatósága a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány*. XXXVII/10. pp.33-41.
- Mejia-Villa A. - Alfaro-Tanco J.A. (2017). Action Research Projects: one step ahead in the researcher-practitioner relationships. *WPOM-Working Papers on Operations Management*, [S.l.] v. 8. 191-203.pp.
- Molnár D. (2010). Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. *Humán Innovációs Szemle*. 1. (1-2) pp. 61-72.pp.
- Norström A.V. (2020). Principles for knowledge co-production in sustainability research. *Nature Sustainability*. Volume 3. 182–190. pp.
- Ponzetti, J.J. (2014). Renewal in Catholic community life and New Monasticism: The way of a contemporary religious communal movement. *The Journal for the Sociological Integration of Religion and Society*. Volume 4, No. 2. pp. 35-50.
- Regnum Marianum (2022). A közösség hivatalos honlapja: <https://regnum.hu/lelkisegunk> – letöltve: 2022. január 04.
- Szilcz D. (2018). Bevezetés a kritikai diskurzuselemzésbe. *Jelkép*. 2018/3. 2-23.pp.
- Tomka M. (1996). A vallásszociológia új útjai. *Replika* XXI–XXII. 163–164.pp.